

התרגום הערבי הוא תרגום של מילה במילה לתרגום אונקלוס. את תלותו של תרגום התורה מחלב בתרגום אונקלוס הראיתי בצורה מלאה ועקבית בכל הסטיות שסטה המתרגם מן התרגום המילולי של המקור במסגרת ההערות שהעירותי. כאן אסכם בקצרה את תלותו של המתרגם בתרגום אונקלוס בשני נושאים: תרגום מילולי של תרגום אונקלוס והרחקת ההגשמה.

תרגום ערבי מילולי לתרגום אונקלוס (ת"א) להלן עשר דוגמאות מתרגומנו לתורה (א) המלמדות בעליל שהמתרגם תרגם לא את המקור העברי אלא את תרגום אונקלוס, ונוסיף עליהן ארבע דוגמאות מובהקות מתרגום ב:

1. ימים או עשור (בר' כד 55)
ת"א: עידן בעידן או עסרא ירחין
א: סניה או עשר שהור
2. ותלד על ברכי (בר' ל 3)
ת"א: ותליד ואנא ארבי
א: ותולד ואנא ארבי
3. לא ירים איש את ידו ואת רגלו (בר' מא 44)
ת"א: לא ירים גבר ית ידיה למיחד זין וית רגליה למרכב על סוסיא
א: לם ירפע רגול אלא ידו לימסיך צלאח ואלא רגלו לירכאב כיל
4. רעה אבן ישראל (בר' מט 24)
ת"א: זן אבהן ובנין זרעא דישראל
א: מקוויית נסל ישראל
ב: מיקוויית אבאת ובנין ישראל
5. חתן דמים אתה לי (שמ' ד 25)
ת"א: בדמא דמהולתא הדין אתיהיב חתנא לנא
א: אין פי סבאב דם טהור הדא אנעטא עריסי לי
6. חתן דמים למולת (שם 26)
ת"א: אלולי דמא דמהולתא הדין אתחייב חתנא קטול
א: לומא יכון דם טהור הדא אלתזים עריס ללקתל
7. אם זרחה עליו השמש (שמ' כב 2)
ת"א: אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי
א: אנכאן עין שהוד וקעית עאליה
8. לא תבשל גדי בחלב אמו (שמ' כג 19)
ת"א: לא תיכלון בשר בחלב
א: לם תטבוך זפר מע לבאן
9. מולדת בית או מולדת חוץ (ויק' יח 9)
ת"א: דילידא מן אבוך מן איתא אוחרי או מן אימך מן גבר אוחרן
א: מוולודה מן אבוך מן אמרא אכרא או מוולודה מן אימך מן רגול אכיר
10. וכפר אדמתו עמו (דב' לב 43)
ת"א: ויכפר על ארעיה ועל עמיה
א: ויגפיר על ארצו ועלא קומו

בתרגומים המאוחרים שנעשו בסוריה. המשקע כולל שימוש במונחיו הפולחניים והדתיים, כמו: כהן – אימאם, עולה – צעידה, אהל מועד – כיבא אלמחצר ועוד ועוד (ראה בפירוט בדיון על "כתב יד יהודה"). כמו כן באים בתרגומיהם חלק מתרגומי השמות הגיאוגרפיים שבתרגום רס"ג (כמו גלעד – גרש, בשן – בתנאן, אשור – מוצל, בבל – בגדאד), וכן הרבה שמות מתחום הריאליה³⁴ (כגון תרגומי שמות אבני החושן)³⁵, שמות בעלי חיים וצמחים. ביחוד ניכרת השפעת תרגום התורה לרס"ג בתרגום ד, ופחות בתרגומים א.ב. בעל רשימת "המילים החמורות", (ג), הביא מתרגום רס"ג ואף הזכירו במפורש. הבאתי את ההשוואות לתרגום רס"ג בהערות בצייני כשבכתובים בולטים ומיוחדים הלכו בעקבות רס"ג או לא.

ב. הזיקה לתרגום אונקלוס

הזיקה לתרגומים הארמיים בכלל ולתרגום אונקלוס בפרט אופיינית לכל התרגומים בערבית היהודית, אם קדומה ואם מאוחרת, בכל קהילות יהודי המזרח ובכל קהילות יהודי צפון אפריקה.³⁶ ראשון לנזקקים לתרגום אונקלוס בתרגומו לתורה הוא רס"ג והשפעת תרגום אונקלוס על תרגום רס"ג ניכרת בפרטים שונים³⁷ (גם מתרגמי נביאים ראשונים ונביאים אחרונים הושפעו בצורה נכרת ובולטת מתרגום יונתן לנביאים³⁸), גם השרחים החדשים שנעשו בצפון-אפריקה יש בהם זיקה לתרגום אונקלוס, כפי שהראה בראשון³⁹ גם תרגומי התורה של יהודי חלב נזקקו רבות לתרגום אונקלוס, ויתכן גם לתרגומים ארמיים אחרים, תרגומי ארץ ישראל (התרגום המיוחס ליונתן והתרגום הניאופיטי).⁴⁰ ההשפעה ניכרת בראש ובראשונה בהרחקת ההגשמה, שכן מתרגמי התורה בני חלב אימצו את כל הדרכים שהשתמשו בהם בתרגומים הארמיים להרחקת ההגשמה. ברם, לא רק בנושא זה, אלא גם בנושאים אחרים, הלכו בעקבות תרגום אונקלוס, ותרגומו על פיו שמות מקומות, ובמיוחד בכתובים קשים לביאור תרגמו את תרגום אונקלוס לערבית. לעתים קרובות

34. על משקעים מתרגומי רס"ג בתרגומים קדומים, ראה אבישור 1995, אבישור 1998. על משקעים מתרגום רס"ג בשרח של צפון אפריקה, ראה בראשון 1998, עמ' 45-56. על עיבודים של תרגומי רס"ג, ראה אבישור 1991, עמ' 181-202 (במאמר זה הכללתי את כתב יד יהודה של בית הספרים הלאומי בירושלים בעיבודים של תרגום רס"ג. עתה לאחר בדיקה מפורטת ומדוקדקת נראה לי שאין התרגום עיבוד של תרגום רס"ג אלא תרגום שיש בו משקע משל תרגום רס"ג וזה בשל קרבתו לתרגומים החדשים. ראה במפורט בתיאור כתב היד הנ"ל).
35. ראה אבישור 1998, עמ' 139-141.
36. על תרגום אונקלוס ראה מלמד 1975, עמ' 150-174; קומלוש 1973, עמ' 103-119.
37. על השפעת אונקלוס על רס"ג ראה דירנבורג 1893; על ההבדלים בין תרגום רס"ג לתרגום אונקלוס ראה צוקר 1959 במפתח, ובמיוחד, עמ' 266-267.
38. על זיקתו של תרגום נביאים ראשונים לתרגום הארמי, לתרגום יונתן, ראה אבישור 1995, עמ' 27-29. על זיקתו של תרגום נביאים אחרונים לתרגום יונתן, ראה אבישור 1998, עמ' 33-34.
39. ראה בראשון 1998, עמ' 27-29.
40. ראה גינזבורג 1901, וראה תרגום ניאופיטי.